

Тема 6. ЕКСПОЗИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЇВ

(2 год.)

Мета: проаналізувати основні етапи створення експозицій; ознайомити з найпоширенішими експозиційними прийомами; вивчити способи монтажу експозицій; проаналізувати основні види комерційної діяльності музеїв; ознайомити з найпоширенішими експозиційними прийомами; вивчити поділ музеїв за комерційністю; ознайомити студентів із фандрайзинговою діяльністю; розвивати музейні компетентності; виховувати інтерес до дисципліни, розуміння важливості її вивчення, патріотичне виховання.

Тип заняття повідомлення та засвоєння нових знань

Форма лекція

Обладнання конспект лекції; схеми; проектор, екран, презентація «Експозиції музеїв»; завдання до виконання самостійної роботи.

Література

1. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство: Навчальний посібник. - 2-ге вид. К.: Альтерпрес, 2012. С.316-321.
2. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч.посіб. / За ред. проф.. Ф.Д. Заставного. К.: Знання, 2006, С. 216-223.
3. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство: Навч. посіб. К.: Знання, 2008. 401-412.
4. Салата О.О. Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. С. 91-99.
5. Сурмач О. І Музейна справа: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. Львів: ЛНУ, 2014. С. 78-86.

ПЛАН

1. Поняття експозиційної діяльності.
2. Технологічні етапи організації музейної експозиції.
3. Складання планів експозиції, добір і виготовлення експонатів.
4. Підготовка пояснювальних текстів.
5. Монтаж експозиції.

- 1 -

Музейні збірки накопичуються й систематизуються не лише з метою вивчення та централізованого зберігання. Найважливіші функції сучасних музеїв: пізнавально-інформаційна, популяризаційна, навчально-просвітницька. Всі ці функції реалізуються завдяки експозиційній діяльності музеїв.

Експозиційна діяльність — це ознайомлення відвідувачів з найцікавішими експонатами музею, розміщеними у певному логічному порядку, побудованому за хронологічним (еволюційним), географічним, етнокультурним чи предметно-тематичним критеріями. Це основна складова музейної комунікації і підвалина для реалізації культурно-освітньої діяльності музею.

Термін "експозиція" (від лат. — виклад, опис) нині вживається щодо предметів, котрі виставлені на огляд за вітринами (музеїв, книжкових крамниць тощо). Першими прото-музейними експозиціями у світовій історії необхідно вважати виставки військових трофеїв, вивішені для всезагального огляду в залах палаців і замків, виставки пишних приношень жертводавців у прадавніх храмах (цей звичай зберігся й у низці сучасних християнських храмів), колекції скульптури та живопису у віллах римських патрициїв і палацах імператорів тощо.

У добу зародження класичних музеїв (початок ХІХ ст.) їхні експозиції створювалися довільно. Метою було вразити пишнотою чи екзотикою та розважити відвідувача. Згодом, із поступовим накопиченням музейних фондів та налагодженням їхнього предметного наукового вивчення, для експонування музейними працівниками стали відбиратися лише найвартісніші пам'ятки, уніфікувалися й принципи їхнього розміщення у виставкових залах музеїв. Таким чином, аморфні набори музейних скарбів для публічної демонстрації у другій половині ХІХ століття поступилися місцем побудованим за чіткими науковими канонами тематичним експозиціям пам'яток, між якими відвідувачі могли б простежити певний логічний (еволюційний) зв'язок.

Канони та методики організації експозиційної діяльності музеїв залишалися незмінними впродовж ХХ ст. Сучасність вносить у практику музейної справи низку інноваційних технологій, метою яких є посилення емоційного й пізнавального ефекту від відвідування музею, поширення новітніх засобів експозиційної анімації.

Принципи організації експозиційної діяльності музею. Усі сучасні експозиції будуються за комплексно-тематичним принципом з урахуванням хронологічного (еволюційного) та предметно-типологічного критеріїв. Тобто експозиція окремого Виставкового залу репрезентує певну історичну епоху та надає відвідувачам типологічне подібну групу пам'яток, експозиція всього музею — послідовну сукупність історичних епох та предметно-типологічних рядів пам'яток. Для прикладу, в історичному музеї пам'ятки матеріальної культури розподілені між залами -"епохами" та залами - "культурами"; в художньому музеї — за мистецькими епохами та географічними школами й напрямками мистецтва; в етнографічному музеї — за етногеографічними регіонами та типологічними групами предметів (писанки, кераміка, традиційне вбрання тощо).

У меморіальних, музеях-палацах, музеях-садибах, музеях-заповідниках дотримуються принципу побудови цілісних ансамблевих експозицій. Він передбачає збереження чи відтворення автентичної (реальної) обстановки життя й діяльності конкретної людини чи етносоціальної групи. При експонуванні природно-наукових предметів побудована за ансамблевим принципом експозиція називається "ландшафтна експозиція".

Перший етап формування музейної експозиції має науково-концептуальний характер. Дирекція та відповідальні експерти музею на цьому етапі генерують ідеї щодо вигляду та змісту майбутньої експозиції, особливостей її компонування і розміщення. Ідеї формуються в цілісну концепцію, і вже у руслі цієї концепції триває науковий пошук та здійснюються додаткові експертні дослідження, аналізується власний музейний фонд та ведуться переговори із спорідненими музейними інституціями.

Проектування експозиції відбувається за трьома напрямками: науковим, художнім та технічним.

У науковій концепції експозиції формулюється тема і провідна ідея експозиції, мета і методи досягнення її; вимоги до архітектурно-художнього вирішення й експозиційного устаткування; визначається місце задуманої експозиції в системі експозицій музею. Після схвалення наукової концепції чи одночасно з нею розробляється художня концепція.

В архітектурно-художній концепції експозиції кристалізується провідна художня ідея, палітра художніх образів, в яких повинна втілитися наукова концепція; визначається модель просторової побудови експозиції, задаються тонально-кольорні й дизайнерські рішення. Обов'язковим є аналіз приміщення майбутньої експозиції, особливо якщо це пам'ятка архітектури.

Технічне оформлення експозиції передбачає розробку проектів сучасного експозиційного устаткування та технічних засобів (підсвітка, світлолюмінація, звукові ефекти тощо). Сучасний рівень розвитку технічних засобів є важливим чинником сприйняття експозиції, дає змогу впливати на емоційну сферу відвідувачів.

формування експозиції.

У практиці української музейної справи історично склалися уніфіковані вимоги щодо побудови тематично-експозиційних планів. Такий план оформляється як таблиця й повинен мати такі обов'язкові розділи:

1. Зміст експозиції (подається вступне обґрунтування та перелік назв розділів, тем і підтем спроектованої експозиції).

2. Перелік експонатів (входять назви експонатів й інвентарні відомості про них).

3. Місцезнаходження експонатів в експозиції (подається "прив'язка" індивідуальних шифрів експонатів до загальної нумерації експозиційних залів і стендів).

4. Примітки (додаткові відомості та пояснення). Загалом тематико-експозиційний план містить вичерпний опис майбутньої експозиції із зазначенням її мети, завдань, послідовним переліком тем, підтем, комплексів і груп пам'яток, каталожним переліком затверджених експонатів.

Етап підбору експонатів важливий у плані дотримання принципів атракційності й репрезентативності предметів, що обираються з фондосховища для експонування. Якщо предмети (скажімо, монети) є в кількох екземплярах, для експозиції обирається той з них, який зберігся краще чи яскравіший і привабливіший на вигляд.

- 4 -

Доволі відповідальним етапом підготовки музейної експозиції є складання пояснювальних текстів. Адже для пересічного відвідувача більшість експонатів, позбавлених відповідних супровідних пояснень, — "німі", а отже, привертатимуть до себе набагато менше уваги.

При складанні текстового супроводу експозиції важливо здивувати читача, зацікавити його маловідомими фактами, пробудити в ньому інтерес першовідкривача (рис. 2.5).

Пояснювальні тексти експозиції прийнято поділяти на дві складові:

— *провідні тексти*, або *експлікації* (від лат. — "пояснюю"). Ці тексти містять основні характеристики та

пояснення палітри пам'яток, представлених у тому чи іншому залі музею, їхня мета — ввести відвідувача у відповідну епоху, роз'яснити її особливості, пояснити, що об'єднує зібрані в одному залі експонати. Тексти-експлікації зазвичай обсягом не перевищують одного аркуша друкованого тексту, вони вкладаються у рамки і вивішуються на початку кожного експозиційного залу чи тематичної групи пам'яток;

— *етикетаж* — це короткі підписи під кожним експонатом та над кожним стендом. Виділяють етакетаж анотаційний (підписи до експонатів із зазначенням їх назви, часу створення чи появи, автора, матеріалу, походження тощо), номенклатурний (заголовки стендів, назви розділів і тем) та орієнтувальний (покажчики порядку огляду експонатів, таблиці й маршрути залів).

- 5 -

Завершальним етапом формування експозиції є її монтаж. Іноді на цьому етапі необхідно робити оперативні, зміни у попередні плани та ескізи, бо лише під час безпосереднього розміщення у виставкових залах нової експозиції та компонування її окремих стендів і тематичних розділів є змога зауважити певні огріхи проектування й вносити відповідні корективи.

Монтажне (технічне) проектування експозиції полягає в розробці групою музейних працівників (науковцями, дизайнерами, інженерами, мистецтвознавцями) комплексу документації, необхідної для виготовлення і збирання експозиційного устаткування, науково-допоміжних матеріалів, освітлювальної апаратури і технічних засобів.

Монтажний проект включає цілу низку документів: світлотехнічний проект; креслення, за яким виготовляються окремі деталі устаткування; складальні креслення, за якими здійснюється монтаж устаткування; монтажні «аркуші — креслення ділянок експозиційної поверхні з точною вказівкою розташування експозиційних матеріалів; шаблони — монтажні аркуші, виконані в масштабі 1:1; документи з облаштування систем опалення, вентиляції, охоронної і пожежної сигналізації; ескізи макетів, діорам, монументально-декоративних елементів оформлення й інших допоміжних матеріалів. Спеціальна технічна документація розробляється на всі системи технічних засобів, що застосовуються в експозиції: звуковідтворюючі засоби, голографію, поліекрани, діапроектори. У сучасних музеях ці засоби поєднуються єдиною автоматичною системою управління (для аудіовізуального супроводу показу експозиції відвідувачам).

На основі монтажних аркушів та шаблонів виготовляється необхідне устаткування, кріплення, планшети для анотацій тощо і здійснюється монтаж експозиції. Для уточнення і корекції можливих помилок перед остаточним монтажем багато музеїв проводять розкладку - розміщення експонатів відповідно до монтажних аркушів, у процесі якої перевіряється візуальна сумісність експонатів і загальне враження від експозиції, уточнюється тематико-експозиційний план.

Насправді монтаж експозиції — процес доволі складний і дискусійний, адже важливо так взаєморозташувати групи пам'яток, щоб підкреслити головні акценти експозиції, передбачити, в яких саме залах очікуватимуться максимальні скупчення зацікавлених екскурсантів, а в яких плінність екскурсійного потоку буде стандартною. Не менш важливо дотриматися принципів гармонійності при монтажі експозиційних стендів та залів, враховувати їх масштабні співвідношення, фактурні особливості й кольорову гаму (рис. 2.6). І, безумовно, у процесі монтажу експозиції враховується міра уразливості експонатів до дії прямого сонячного світла, фотоспалахів, найменших температурних коливань у періоди скупчень туристів. Для захисту таких уразливих предметів (скажімо, папірусних згорток чи манускриптів) використовують спеціальні технічні засоби захисту, а в окремих випадках узагалі замінюють оригінал пам'ятки на її точну копію.

Побудова експозицій сучасних музеїв ведеться за двома основними проектними схемами:

— *лінійна схема* — передбачає послідовне поздовжнє представлення горизонтальними рядами пам'яток і стендів у залах, що переходять одна в

одну;

— *комплексна схема* — передбачає повне відтворення первісного середовища, де експозиційну цінність становить буквально все, що оточує відвідувача. За такою проектною схемою відтворюються інтер'єри гробниць-мавзолеїв, прадавніх храмів, жител, меморіальних кабінетів, природного ландшафту тощо).

Для оптимального компонування експозиційних матеріалів у тематичних чи ансамблевих комплексах науковий співробітник разом з художником вибирає експозиційні прийоми, тобто способи групування експозиційних матеріалів.

Існують такі найпоширеніші експозиційні прийоми:

- виділення експозиційних центрів і чільних експонатів, що мають максимальне сутнісне й образне навантаження;
- розрядка шляхом створення ділянок порожнього простору навколо найважливіших експонатів з метою акцентування на них уваги;
- виявлення логічних, образно-естетичних та сприйняттєво-візуальних зв'язків між предметами;
- зіставлення або протиставлення (прийом контрастного показу);
- "масований" показ однотипних предметів, сконцентрованих на невеликій площі;
- розташування експонатів, котрі вимагають розгляду з близької відстані, у межах найзручнішого для огляду експозиційного поясу — вздовж смуги вертикальної поверхні експозиційного приміщення на рівні від 70—80 см (нижня межа) до 200—220 см (верхня межа) від підлоги;
- виділення першого і другого планів, а також створення схованого плану експозиції в турнікетах, касетних стендах тощо;
- застосування дзеркал, луп, обертових подіумів та інших технічних засобів.

Уміння побудувати цікаву експозицію, органічно "вписану" у простір виставкової зали, — це складне поєднання науки й естетично-мистецьких канонів. Адже від того, яким буде дизайн майбутньої експозиції, нерідко залежить її популярність серед екскурсантів. Проте в основі побудови музейних експозицій визначальним залишається принцип наукової репрезентативності.

В добу інформаційного "буму" актуальною проблемою експозиційної діяльності сучасних музеїв є прагнення утримати "планку" суспільної зацікавленості, актуальності й популярності установи серед відвідувачів. У таких реаліях

трансформується сама ідея експозиції як чогось непорушного й сталого в часі.

Західні музеї вирішують цю проблему шляхом постійного *оновлення* експозиції (не плутати із частковою чи повною зміною теми й предметної суті експозиції та з тимчасовими виставками). Художники та дизайнери цих музеїв перебувають у невинному творчому пошуку ідей видозміни тла, сюжетно-образної символіки, засобів емоційного відображення й анімації музейних експозицій, доповнення їх новими предметами з відповідною трансформацією логіки побудови всієї композиції та маршрутно-акцентного

проведення її екскурсійного огляду.

Скептики щодо цього прикладу лише похитають головою: мовляв, а щоможна порадити класичному обласному історичному чи археологічному музеєві — теж ліпити силіконові копії історичних персонажів чи пересувати місцями експонати в залах? їм варто поставити зустрічне запитання — а щож тут такого? Чому б не урізноманітнити експозицію українських музеїв історичного і краєзнавчого профілів тими ж таки силіконовими копіями — науковими реконструкціями зовнішнього вигляду, вбрання й автентичного озброєння чи прикрас чоловіків і жінок культури Трипілья, Ямної спільноти, Чорноліської, киммерійської, скіфської, провінційно-грецької й римської, сарматської, готської, гунської, антської, ранньослов'янської, хазарської, печенізької, половецької, давньоруської, литовсько-руської, козацької й новоісторичних етнокультурних епох історії України? Чому б не створюватиз ними ансамблеві експозиції (як це є в окремих українських історичних та етнографічних музеях), чому б не репрезентувати суспільству, поряд із документами, відтворені образи видатних політичних і культурних діячів України ХІХ—ХХ ст.

Ще одна інновація, яку варто активно переймати українським музеям, — запровадження правила проведення у музеї суспільно резонансних презентацій не рідше одного-двох разів на квартал. Для проведення попередньо "розпіарених" презентацій (створення суспільного ажіотажу й бажання відвідати цю акцію) музею не потрібно вигадувати казна-що. Традиційними предметами презентації для українських музеїв мають стати випуск нового мистецького альбому чи каталогу, книги відомого вченого (історика, археолога, мистецтвознавця, етнолога), будь-яка нова археологічна знахідка останнього польового сезону, яка має певне інформаційне навантаження.